

POLEPŠOVACIA VÝCHOVA NA ÚZEMÍ DNEŠNÉHO SLOVENSKA OD POČIATKU 20. STOROČIA DO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY*

REFORMATORY TRAINING IN THE TERRITORY OF TODAY'S SLOVAKIA FROM THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY TO THE SECOND WORLD WAR

Dávid Pandý¹

<https://doi.org/10.33542/SIC2021-1-05>

ABSTRAKT

Predložený článok sa využívaním metód analýzy a komparácie venuje výskumu polepšovacej (ochrannej) výchovy na území dnešného Slovenska v rámci pôvodne uhorskej právnej úpravy z počiatku 20. storočia a neskoršej unifikovanej československej právnej úpravy. Článok tiež skúma košické realie výkonu ústavnej polepšovacej výchovy v skúmanom období so zameraním na transformáciu pôvodne uhorského ústavu na československú inštitúciu a približuje problémy s tým spojené.

ABSTRACT

Using the methods of analysis and comparison, the presented article deals with research of reformatory training in the territory of today's Slovakia in the framework of the originally Hungarian legal regulation from the beginning of the 20th century and the later unified Czechoslovak laws. The article also examines the realities of institutional reformatory training carried out in Košice in the researched period with a focus on the transformation of the originally Hungarian institution into a Czechoslovak institute and presents the problems associated with it.

I. ÚVOD

Stúpajúca kriminalita mládeže v Uhorsku koncom 19. a začiatkom 20. storočia a vznik nových kriminologických smerov v zahraničí viedli k spochybňovaniu efektivity a aktuálnosti právnej úpravy ukladania sankcií delikventným deťom a mladistvým v zmysle platných hmotnoprávných noriem uhorského trestného zákona V/1878 (ďalej len uhorský trestný zákon).² V ich zmysle boli vek detský (do 12 rokov) a vek mladistvý (12-16 rokov) vnímané ako dôvod trestnosť vylučujúci alebo znižujúci. V rovine sankcií to znamenalo, že voči deťom mladším ako 12 rokov nebolo vedenie trestného konania a uloženie sankcie prípustné, pričom situáciu detských delikventov trestný zákon ďalej nijakým spôsobom neriešil. Pokiaľ ide o mladistvých, ak bol tento schopný rozoznať protiprávnosť svojho konania, trestný zákon mu v zásade umožňoval uložiť sankcie rovnakého druhu ako dospelým, iba v miernejšej podobe.

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

¹ JUDr., Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika
University of Pavol Jozef Šafárik in Košice, Faculty of Law, Slovak Republic.

² Bližšie pozri: PANDY, D.: Ideové východiská determinujúce postavenie mladistvých v uhorskom trestnom práve v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. In: VIII. česko-slovenské právnehistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference. Brno: Masarykova Univerzita, 2020, s. 249-262.

Napraviť neschopnosť uhorského hmotnoprávneho trestného kódexu dostatočne reflektovať potrebu diferenciacie druhov sankcií vo vzťahu k deťom a mladistvým si za cieľ vytýčila tzv. prvá trestná novela (zák. čl. XXXVI/1908, ďalej len prvá trestná novela) a neskôr v procesnej rovine aj zák. čl. VII/1913 o súdoch mladistvých. Aj vďaka týmto normám tak bola uhorská právna úprava starostlivosti o mládež vo všeobecnosti považovaná za rozsiahlejšiu a intenzívnejšie realizovanú v porovnaní s ostatnými časťami monarchie.³ Uvedené pramene práva upravujúce nové a zreformované typy sankcií pre mladistvých pritom v dôsledku recepcie práva predstavovali právny základ postavenia mladistvých na území Slovenska aj v období medzivojnovnej Československej republiky. Míľnikom vývoja skúmanej problematiky do 2. svetovej vojny sa stal aj unifikujúci československý zákon č. 48/1931 Sb. o trestnom súdnictve nad mládežou. Cieľom tohto článku je vykonať analýzu tzv. polepšovacej výchovy ako jednej zo sankcií ukladanej mladistvým páchatelom v zmysle vyššie naznačených uhorských právnych predpisov, ako aj neskoršej unifikovanej československej právnej úpravy. V tejto súvislosti sa autor s použitím metódy komparácie pokúsi overiť hypotézu, že unifikovaná právna úprava bola na kvalitatívne vyššej úrovni ako výsledky uhorskej normotvorby. Cieľom článku je tiež priblížiť výkon polepšovacej výchovy v Komenského ústave v Košiciach a v tejto súvislosti overiť hypotézu, že preberanie štátnej moci v ňom po vzniku Československej republiky bolo spojené so značnými ťažkosťami.

II. UHORSKÁ PRÁVNA ÚPRAVA

Inštitút polepšovacej výchovy bol zavedený do právneho poriadku platného na území Slovenska už uhorským trestným zákonom, jeho normatívna úprava bola však značne úzka. Obmedzovala sa iba na to, že vo vzťahu k mladistvým (12-16), ktorí nedokázali rozoznať protiprávnosť svojho konania trestný zákon pripúšťal ich umiestnenie do polepšovacieho ústavu najviac však do dovŕšenia ich 20. roku života (§ 84, ods. 2), ako aj to, aby osoby mladšie ako 20 rokov v ňom výnimočne vykonali uložený trest odňatia slobody v rozsahu 6 mesiacov, ktorý by inak vykonali v samoväzbe (§ 42).

Bola to až vyššie naznačená prvá trestná novela, ktorá v principiálnej aj vo vlastnej normatívnej rovine podstatne transformovala charakter a využívanie skúmaného inštitútu. V prvom rade je potrebné poznamenať, že prvá trestná novela nanovo upravila predpoklady trestnej zodpovednosti mladistvých. V zmysle jej ustanovení došlo k navýšeniu hornej hranice veku mladistvosti z pôvodných 16 na 18 rokov, dolná hranica pritom ostala zachovaná na dvanástich rokoch. Predpokladom trestnej zodpovednosti sa tiež stáva *"rozumová a mravná vyspelosť mladistvého potrebná k jeho trestnej zodpovednosti."*

Ako sme naznačili v úvode, prvá trestná novela tiež zaviedla nový diapazón sankcií adresovaných skúmanej vekovej kategórii páchatelov (12-18).⁴ Možnosť uloženia tohto druhu sankcie sa pritom odvíjala od danosti alebo absencie uvádzanej rozumovej a mravnej vyspelosti mladistvého potrebnej k jeho trestnej zodpovednosti.

Ak táto absentovala, prvá trestná novela umožňovala mladistvému uložiť: a) domáci dozor, b) domáce alebo školské trestanie alebo c) polepšovaciú výchovu v prípade *"ak je v jeho doterajšom prostredí vystavený mravnej skaze alebo sa vydal cestou úpadku"*. V prípade ak mladistvý bol nositeľom uvádzanej rozumovej a mravnej vyspelosti, trestná novela pripúšťala uloženie: a) súdneho pokarhania, b) prepustenia na skúšku, c) polepšovacej výchovy a napokon d) trestu odňatia slobody. Polepšovacia výchova ako sankcia ukladaná súdom teda prichádzala

³ FICO, M.: Ľudský vek ako okolnosť vylučujúca trestnú zodpovednosť v procese unifikácie československého trestného práva. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 9, 2017, č. 1-2, s. 48.

⁴ Pre úplnosť dodávame, že systém sankcií dotváral aj zák. čl. VII/1913, komplexná analýza všetkých opatrení však presahuje účel tohto článku, preto sa jej bližšie nevenujeme.

do úvahy vo vzťahu ku všetkým mladistvým, bez ohľadu na úroveň ich rozumovej a mravnej vyspelosti.

Výkonu polepšovacej výchovy sa však mohli podriaďovať aj osoby mladšie ako 18 rokov, ktoré sa nedopustili trestného činu, ale v ich prostredí boli vystavení mravnej skaze alebo sa vydali cestou úpadku a to na žiadosť otca vykonávajúceho otcovskú moc, poručníka či prípadne iného úradu, inštitúcie, spolku, či osoby so súhlasom otca alebo poručníka.

Polepšovaciú výchovu je možné v kontexte skúmaných ustanovení vnímať ako "prednostné opatrenie" a to vo vzťahu k evidentnej subsidiarite trestu odňatia slobody, ktorý bolo možné mladistvému (disponujúcemu potrebnou rozumovou a mravnou vyspelosťou) uložiť len "ak je potrebné prísnejšie opatrenie...".⁵ V tejto súvislosti pre úplnosť dodávame, že trestná novela rozlišovala aj dodatočnú polepšovaciú výchovu, ktorá sa mala vykonať po výkone trestu odňatia slobody ak "od nej bolo možné očakávať podstatné mravné pretvorenie".⁶

V komparácii s uhorským trestným zákonom teda došlo jednak k rozšíreniu okruhu subjektov, ktorým mohla byť táto sankcia uložená a taktiež k zmene jej charakteru z pôvodne výnimočného, dopĺňujúceho na prioritne ukladané opatrenie. V zmysle prvej trestnej novely sa pritom "pri výbere opatrenia berú do úvahy: osobitosti mladistvého, stupeň rozumovej a mravnej vyspelosti, životné pomery a všetky ostatné okolnosti. Ním zodpovedajúc súd spomedzi opatrení vymedzených v bodoch 1-4 § 17 zvolí v medziach zákona to, ktoré sa javí najviac želateľným z pohľadu zabezpečenia budúceho správania a mravného rozvoja mladistvého." V uvádzanom ustanovení sa odzrkadľuje ideové pozadie prvej trestnej novely ovplyvnené pozitivistickými kriminologickými smermi, ktoré sa spočíva v tom, že pre súd boli pri výbere optimálneho opatrenia primárne rozhodujúce osobné pomery mladistvého a už nie charakter (závažnosť) spáchaného skutku.

Účelom polepšovacej výchovy nemalo byť trestanie a represia, ale toto opatrenie predstavovalo nástroj na výchovu páchatel'a k práci a na jeho pretvorenie.⁷ Podľa Bencsika predstavovala "polepšovacia výchova najdôležitejší nástroj pre výchovu a správny rozvoj mravnej a rozumovej vyspelosti mladistvých."⁸ Lőrincz uvádza, že nešlo o trest, ale "preventívny zásah spôsobilý na nápravu životnej cesty mladistvého", pričom "úlohou tohto zásahu bolo jednak mladistvého vymaniť z doterajšieho škodlivého prostredia, ako aj korigovať dovtedajšiu chybnú výchovu".⁹

Vyplýva to zo samotných zákonných ustanovení v zmysle ktorých "Súd nariadi polepšovaciú výchovu, ak je mladistvý vo svojom doterajšom prostredí vystavený nebezpečenstvu skazy, započal jeho úpadok, alebo v záujme rozumového a mravného rozvoja sa ochranná výchova ukazuje potrebnou z iného dôvodu."¹⁰

Angyal uvádza, že ochrannú výchovu pritom bolo možné uložiť takým mladistvým páchatel'om, pri ktorých v záujme ich budúceho správania sa a mravného rozvoja je možné očakávať úspech len pri dlhšiu dobu trvajúcej neustálej ústavnej starostlivosti.¹¹ V zmysle litery zákona pritom "Polepšovaciú výchovu súd nariadi na neurčitú dobu, nesmie však trvať po prekročení 21. roku života mladistvého."¹² Dĺžku ochrannej výchovy teda trestná novela súdu ani neumožňovala stanoviť, a to vychádzajúc z presvedčenia zákonodarcu o tom, že ju stanoviť

⁵ § 26, ods. 1 Trestnej novely.

⁶ § 28, zák. čl. XXXVI/1908.

⁷ PALGUTA, V.: Fiatalkorúak és a büntetőnovella. In: Jogtörténeti szemle, roč. 30, 2016, č. 1, s. 64.

⁸ BENCSIK, J.: Egyes rendelkezések ismertetése a fiatalkorúak bíróságáról (1913: VII. t.-c.). In: Bűnügyi szemle, roč. 4, 1915, č.3, s. 101.

⁹ LŐRINCZ, J.: A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. In: Börtönügyi szemle, roč. 21, 2002, č. 2, s. 58.

¹⁰ Zák. čl. XXXVI: 1908, § 24, ods. 1.

¹¹ ANGYAL, P.: Fiatalkorúak és büntetőnovella. Budapest: Athenaeum, 1912, s. 97.

¹² Zák. čl. XXXVI: 1908, § 24, ods. 2.

presne ani nemožno. Podľa Edvi Illésa cieľ ochrannej výchovy a teda *"pretvorenie charakteru, posilnenie ušľachtilých sklonov, zabrzdenie prízemných vášní, spevnenie schopnosti odolávať citovým podnetom"* je možné dosiahnuť u jednotlivých mladistvých v rozličnom časovom horizonte a preto jej trvanie vopred ohraničiť nemožno.¹³ Trestná novela však priamo vymedzovala objektívnu lehotu trvania polepšovacej výchovy a to najdlhšie do dovŕšenia 21. roku veku. Systematickým výkladom pritom môžeme odvodiť aj minimálnu (subjektívnu) lehotu pre jej trvanie a to z ustanovení o skúšobnom prepustení z polepšovacej výchovy (viď nižšie) v dĺžke jedného roka. Dĺžka trvania ochrannej výchovy teda v zásade závisela od veku páchatel'a v čase začiatku jej výkonu, nemohla však trvať menej ako jeden rok. To odôvodňovala jej výchovná podstata, ktorá v kratšom trvaní nemala zmysel. Toto opatrenie teda z uvedeného dôvodu nebolo indikované pri páchatel'och starších ako 20 rokov. Niektorí autori poukazujú na prípady, kedy z dôvodu pobytu v cudzine nebolo možné na mladistvých ochrannú výchovu vykonať a po ich návrate ostávalo do dovŕšenia 21. roku ich veku menej ako rok. Navrhovali preto, aby súdy páchatel'om vo veku 16-17 rokov ukladali ochrannú výchovu skôr výnimočne – jednak z vyššie naznačeného dôvodu, ako aj z obavy o jej efektívnosť v tejto vekovej kategórii.¹⁴

Trestná novela umožňovala, aby sa polepšovacia výchova vykonávala okrem štátnych polepšovni aj v iných štátnych zariadeniach slúžiacich na obdobný účel, najmä v detských azyloch (*gyermekmenhely*), alebo aj v iných zariadeniach vhodných na tento cieľ a to predovšetkým z kapacitných dôvodov.¹⁵ Na jej výkon bolo možné využiť aj zariadenia spolkov či súkromných osôb. Tieto súkromné zariadenia boli podriadené ich zriaďovateľovi, ale odborný dohľad nad nimi vykonával minister spravodlivosti.¹⁶ Výber zariadenia, do ktorého bude mladistvý umiestnený pritom neuskutočňoval súd, ale opäť minister spravodlivosti. Smerodajným mal byť princíp, že *"skazenejší odsúdení vyžadujúci prísnejší prístup vykonávali ochrannú výchovu v polepšovacích zariadeniach, miernejší prístup vyžadujúci trestanci zas v detských azyloch a súvisiacich doplnujúcich zariadeniach."*¹⁷

1. Výkon polepšovacej výchovy podľa uhorskej právnej úpravy

Spôsob realizácie a podrobné pravidlá výkonu polepšovacej výchovy ustanovovalo nariadenie ministra spravodlivosti 27.200/1909 I.M. Z uvádzanej právnej úpravy vyvodzujeme nasledovné fázy ústavnej polepšovacej výchovy: 1. prijatie, 2. pozorovanie, 3. výchova a 4. prepustenie.

Prvá fáza polepšovacej výchovy, ktorá začínala po dodaní mladistvého do ústavu bola tvorená úvodným pohovorom, založením dokumentácie o chovancovi a vstupným zdravotným vyšetrením. Úvodný pohovor realizoval s chovancom riaditeľ ústavu alebo jeho zástupca. Dôverný rozhovor sa zameriaval na chovancovu minulosť a rodinné pomery, viedol k oboznámeniu chovanca s pravidlami ústavu a jeho obsahom bolo tiež upozornenie chovanca na skutočnosť, že dĺžka jeho v pobyte v ústave závisí od jeho vlastného správania: *"... nech mu jasne a ľahko zrozumiteľne vysvetlí, že ak preukáže vytrvalú usilovnosť a bezvýhradné správanie, presne dodrží pravidlá ústavu, bude ho možné podmiennečne prepustiť skôr, kým v opačnom prípade ho bude možné zadržiavať v ústave do dovŕšenia 21. roku veku."*¹⁸ Chovanec

¹³ EDVI ILLÉS, K.: Bűntetőnovella zsebkönyve. 4. vydanie. Budapest: Révai testvérek irod. intézet b.t. kiadása, 1910, s. 163.

¹⁴ ANGYAL, P.: Fiatalkorúak és bűntetőnovella. Budapešť: Athenaeum, 1912, s. 99.

¹⁵ Dôvodová správa Ministerstva spravodlivosti k Zák. čl. XXXVI:1908, Coropus Iuris Hungarici, 1908 évi t örvénycikkek. Budapest: Franklin- Társulat, 1909, s. 864.

¹⁶ LŐRINCZ, J.: A fiatalkorúak bűntetés-végrehajtása a XX. század első felében. In: Börtönügyi szemle, roč. 21, 2002, č. 2, s. 62.

¹⁷ EDVI ILLÉS, K.: Bűntetőnovella zsebkönyve. 4.vydanie. Budapest: Révai testvérek irod.intézet b.t.kiadása, 1910, s. 167.

¹⁸ § 33 nar. 27.200/1909 I.M.

mal následne absolvovať vstupnú lekársku prehliadku za účelom zistenia resp. vylúčenia nákazlivých chorôb alebo tehotenstva. Na základe obsahu spisu, osobného pohovoru a lekárskeho vyšetrenia dochádzalo k vystaveniu príslušnej dokumentácie o chovancovi vrátane vyhotovenia fotografie. Po podrobení sa hygiene obdržal chovanec ústavnú rovnošatu, pričom jeho nepoužiteľné šatstvo bolo zničené, použiteľné šatstvo po dezinfekcii uskladnené alebo zaslané rodinným príslušníkom a cennosti uložené do úschovy.

Pri prechode do fázy pozorovania dochádzalo k vytvoreniu tzv. *skúšobnej rodiny* zloženej z najviac dvadsiatich novoprijatých chovancov. Cieľom tejto fázy bolo zistiť povahu a mravné nedostatky chovanca a určiť pre neho smer vlastnej polepšovacej výchovy. Fáza pozorovania teda trvala do dosiahnutia cieľa podľa predchádzajúcej vety, najviac však 6 mesiacov. Počas pozorovania dochádzal chovanec z personálu do styku s tzv. vedúcim skúšobnej rodiny, riaditeľom ústavu a duchovným. Rozhodujúcu úlohu pritom podľa nášho názoru zohrával samotný riaditeľ ústavu, ktorého úlohou bolo "zistiť spôsob myslenia, zvyky, chuť k nejakému povolaniu, zabezpečiť jeho oboznámenie sa s ústavnými dielňami, aby dostal chuť k niektorej činnosti pestovanej v ústave."¹⁹ Už počas fázy pozorovania boli chovanci podrobení vzdelávaniu a výkonu domácich alebo iných prác.

Po fáze pozorovania nasledovala fáza vlastnej polepšovacej výchovy, ktorá bola v ústave organizovaná v tzv. *výchovných rodinách*. S rozsahom maximálne 30 osôb združovala výchovná rodina chovancov vykonávajúcich rovnaký druh práce, podobného veku a obdobného dovtedajšieho spôsobu života. Pravidlá ústavu však mohli ustanoviť aj ďalšie spôsoby triedenia chovancov najmä podľa ich správania s možnosťou "prestupu" z horšej skupiny s prísnejším režimom do lepšej skupiny s miernejším režimom alebo naopak, motivujúc tak chovancov k náprave. Fáza samotnej polepšovacej výchovy teda začínala vtedy, keď sa zistili tie vlastnosti chovanca, ktoré ho umožnili preradiť zo *skúšobnej rodiny* v pozorovacej fáze do tej-ktorej *výchovnej rodiny*, započajúc tak vlastnú polepšovaciu výchovu. Na čele každej rodiny stál "vedúci rodiny", ktorý mal tráviť čas s chovancami po celý deň. "Úloha vedúceho rodiny je v rodine taká istá, ako úloha otca v rodine. On vedie vnútorný život rodiny podľa domového poriadku ústavu".²⁰ Vo výchove mu pomáhali "vedúci práce". Čas trávený v ústave v rámci výkonu polepšovacej výchovy delíme na: čas školský, čas pracovný a čas ostatný. Denný harmonogram určoval riaditeľ ústavu tak, aby mladiství mali na spánok najmenej osem hodín, na stravu, hry a oddych najmenej štyri hodiny a zvyšný čas bol vyhradený výučbe a práci. Výučba sa zameriavala najmä na učivo ročníkov povinnej školskej dochádzky, okrem nej však boli chovanci vzdelávaní aj vo všeobecne prospešných praktických sférach ako zdravotníctvo, verejná správa či geografia. Okrem toho bolo možné vyučovať aj teoretickú prípravu vo vzťahu k priemyselnej alebo poľnohospodárskej práci vykonávanej v ústave. Výučbu vykonával vedúci rodiny, pričom vedomosti chovancov overoval na konci školského roka riaditeľ ústavu skúšaním. Pokiaľ ide o pracovnú činnosť, tá mala "okrem rozvoja charakteru a zúšľachtovania mravnosti navyknúť chovancov na pravidelnú prácu a vytvoriť pevný základ pre ich budúcu obživu"²¹ pričom "chovancov (bolo) treba určenou prácou zamestnávať tak, aby v nej po prepustení pokračovali s možnosťou zárobku".²² Pracovná činnosť teda nemala hospodársku, ale vzdelávaciu funkciu. Bola v zásade poľnohospodárskeho alebo priemyselného charakteru, pričom dievčatá mali byť vychovávané v prvom rade k domácim prácam. V snahe motivovať chovancov k práci a podnecovať ich k šetreniu patrila za pracovnú činnosť odmena. Počas dní pracovného pokoja výučba a práca neprebíhala a

¹⁹ § 39 nar. 27.200/1909 I.M.

²⁰ § 46 nar. 27.200/1909 I.M.

²¹ § 81 ods. 2 nar. 27.200/1909 I.M.

²² § 84 ods. 1 nar. 27.200/1909 I.M.

chovanci sa mali zúčastňovať na omši a zdokonaľovať sa v speve, hudbe či kresbe alebo mali vykonávať iné užitočné činnosti. Tieto dni slúžili aj na prijímanie návštev a na písanie listov.

Poslednou etapou polepšovacej výchovy bolo prepustenie. Prepustenie vnímame ako samostatnú etapu z dôvodu, že okrem tzv. konečného prepustenia právna úprava rozlišovala aj prepustenie skúšobné, trvajúce po dlhší čas, nakoľko bolo spojené s plynutím skúšobnej doby. Konečné prepustenie malo absolútny charakter a nastávalo ak chovanec dovŕšil 21. rok veku (či už počas pobytu v ústave alebo počas plynutia skúšobnej doby) alebo ak po jeho skúšobnom prepustení uplynula skúšobná doba bez výhrad. Skúšobné prepustenie malo samozrejme relatívny charakter, keďže správanie chovanca počas skúšobnej doby pred dovŕšením 21. roku veku mohlo byť podnetom pre jeho opätovné prijatie do ústavu. V zmysle prvej trestnej novely *"Ak mladistvý, ktorý vykonáva polepšovaciú výchovu bol v zariadení umiestnený po dobu aspoň jedného roka a javí sa byť úplne napraveným, v súčinnosti s dohliadajúcim orgánom ho môže minister spravodlivosti skúšobne prepustiť na skúšobnú dobu 2 rokov."*²³ Procesný postup vedúci ku skúšobnému prepusteniu začínal predovšetkým návrhom riaditeľa ústavu adresovaným tzv. dohliadajúcemu orgánu²⁴, ktorý následne návrh sprostredkoval ministrovi spravodlivosti. Žiadať skúšobné prepustenie bol však oprávnený aj samotný mladistvý alebo jeho zákonný zástupca. Takúto písomnú žiadosť alebo zápisničné zachytenie ústnej žiadosti bolo potrebné predložiť dohliadajúcemu orgánu aj vtedy, ak riaditeľ ústavu dôvody na skúšobné prepustenie nepovažoval za dané. Pred podaním svojho návrhu na skúšobné prepustenie riaditeľ vypočul personál, ktorý prichádzal do styku s adeptom na prepustenie a vykonal potrebné opatrenia pre zabezpečenie jeho životných podmienok po prepustení. V zmysle ministerského nariadenia totiž: *"Pokým nie je umiestnenie chovanca po skúšobnom prepustení zabezpečené, návrh na jeho prepustenie nie je možné podať."*²⁵ Princíp skúšobného prepustenia bol podľa dôvodovej správy ten istý ako pri podmienечnom prepustení z výkonu trestu. Aj v tomto prípade bolo totiž žiaduce, aby mladistvý po získanej výchove bol po určitý čas pod dohľadom. Trvanie skúšobnej doby vymedzovala prvá trestná novela pevne na dva roky, čo predstavovalo dvojnásobok trvania skúšobnej doby pri prepustení na skúšku. Dôvodom bola skutočnosť, že súd v zásade ukladal polepšovaciú výchovu v porovnaní s prepustením na skúšku vo vážnejších prípadoch, mravne viac ohrozeným páchatel'om vyžadujúcim trvacejší dohľad.²⁶ Angyal v tejto súvislosti uvádza, že pokiaľ ale ide o priebeh skúšobnej doby, ten sa výrazne nelíšil od skúšobnej doby pri prepustení na skúšku, keďže aj v tomto prípade dohľadom poverená osoba dohliadala na správanie mladistvého a v prípade porušenia pravidiel bezodkladne podala dohliadajúcemu orgánu hlásenie.²⁷ Dohľad na mladistvým v skúšobnej dobe vykonával najmä patrón (probačný úradník). Dôsledkom oznámenia patróna o nevedení riadneho života mladistvým v skúšobnej dobe bolo podanie návrhu ministrovi spravodlivosti na nariadenie návratu mladistvého do ústavu. Orgánom rozhodujúcim o skúšobnom prepustení, ako aj o pokračovaní v polepšovacej výchove bol teda minister spravodlivosti ako predstaviteľ exekutívy a nie súd. Edvi Illés v tejto súvislosti uvádza, že hoci na vyslovenie viny alebo uloženie obmedzenia osobnej slobody síce môžu byť povolané iba nezávislé súdy, zverenie vyššie uvádzaných oprávnení týkajúcich sa skúšobného prepustenia exekutive nie je možné považovať za rozporné so základnými slobodami, pretože týmito právnymi aktami nedochádza

²³ Zák. čl. XXXVI: 1908, § 25, ods. 1.

²⁴ Zriadenie dohliadajúceho orgánu predvídala § 31 prvej trestnej novely pri každom polepšovacom ústave a väznici určenej na prijatie mladistvých.

²⁵ § 115, ods. 5. nar. 27.200/1909 I.M.

²⁶ Dôvodová správa Ministerstva spravodlivosti k Zák. čl. XXXVI/1908, Coropus Iuris Hungarici, 1908 évi törvénycikkek. Budapest: Franklin- Társulat, 1909, s. 865.

²⁷ ANGYAL, P.: Fiatalkorúak és büntetőnovella. Budapest: Athenaeum, 1912, s. 99.

k ďalšiemu obmedzeniu osobnej slobody ale len "k poskytnutiu a prípadnému odňatiu určitej výhody v záujme spoločnosti a páchatel'a."²⁸

Uhorská právna úprava polepšovacej výchovy bola podľa nášho názoru vypracovaná na vysokej kvalitatívnej úrovni. Polepšovacia výchova ako druh sankcie pritom tvorila logický prvok systému opatrení na nápravu mladistvých. Predpoklady jej využívania boli v právnej úprave logicky a zrozumiteľne zafinované a podmienky a spôsob jej výkonu bol podrobne prepracovaný.

Po vzniku Československej republiky došlo k recepcii právneho poriadku zanikajúcej monarchie zákonom č. 11/1918 Sb. o zriadení samostatného štátu československého, presnejšie jeho paragrafom 2, v zmysle ktorého: " *Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.*" Jednou z najväčších výziev novoustanoveného štátu bolo počas celého medzivojnového obdobia odstránenie právneho dualizmu unifikáciou právneho poriadku. Na poli trestného práva ku komplexnej unifikácii v medzivojnovom období nedošlo²⁹, unifikácia však bola úspešná čiastkovo, a to práve v oblasti trestného práva mladistvých.

III. ZÁKON O TRESTNOM SÚDNICTVE NAD MLÁDEŽOU

Zákon č. 48/1931 Sb. o trestnom súdnictve nad mládežou (ďalej len ZoTSM) bol úspešným výsledkom čiastkovej unifikácie medzivojnového československého trestného práva. Vládny návrh zákona vznikol za priamej a priebežnej účasti významných teoretikov trestnoprávnej vedy, z pražskej fakulty prof. Augusta Miříčku a z Brna prof. Jaroslava Kallaba.³⁰ ZoTSM navýšil dolnú vekovú hranicu trestnej zodpovednosti na 14 rokov, v nadväznosti na čo rozlišoval medzi trestne nezodpovednými nedospelými (0-14) a mladistvými (14-18), pri ktorých bola predpokladom ich trestnej zodpovednosti aj schopnosť rozpoznať protiprávnosť činu a ovládať svoje konanie. Inštitút polepšovacej výchovy je v intenciách unifikovanej právnej úpravy označovaný ako ochranná výchova³¹ a spolu s ochranným dozorom predstavujú tzv. výchovné opatrenia³² vytvárajúc spolu s trestom odňatia slobody (tzv. zavretím) a peňažným trestom systém prostriedkov pre nápravu mladistvých.

ZoTSM rozlišoval tri stupne výchovných opatrení: ochranný dozor, ochrannú výchovu rodinnú a ochrannú výchovu ústavnú. "*Ochranný dozor nariadi súd, ak uzná, že je síce nutné intenzívnejšie dohliadať na riadnu výchovu mladistvého, avšak nie je treba vziať ho z jeho doterajšieho prostredia, predovšetkým jeho vlastnej rodiny. Ak je nutné vymaniť neplnoletého z nepriaznivého vplyvu jeho okolia, nariadi súd ochrannú výchovu. Tá bude vykonávaná pod dohľadom súdu buď v inej rodine alebo, najmä tam, kde bude treba prísnejšej disciplíny, vo výchovni.*"³³ Československá právna úprava teda na rozdiel od uhorskej rozlišovala rodinnú a ústavnú ochrannú výchovu.

Ochrannú výchovu bolo možné v zmysle ZoTSM mladistvému uložiť primárne:

²⁸ EDVI ILLÉS, K.: Bűntetőnovella zsebkönyve. 4. vydanie. Budapest: Révai testvérek irod.intézet b.t.kiadása, 1910, s. 165.

²⁹ K unifikácii trestného práva hmotného bližšie pozri: FICO, M.: Základy trestnej zodpovednosti v procese unifikácie trestného práva medzivojnovovej Československej republiky. Košice: ŠafárikPress, 2020. 170 s. ISBN 978-80-8152-840-8.

³⁰ FENYK, J. - CÍSAŘOVÁ, D.: Meziválečné trestní právo a věda trestního práva v Československu. In: Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve Střední Evropě, svazek 2. Praha: Karolinum, 2010, s. 830.

³¹ V zmysle § 69 ZoTSM sa: "*polepšovacia ústavná výchova, ktorú nariadil, alebo ktorej prípustnosť vyslovil súd (poručenský úrad) podľa zákona zo dňa 24. mája 1885 č. 89 a 90 ř.z., alebo podľa zákonných článkov XXXVI/1908 a VII/1913 sa mení na ochrannú výchovu podľa tohto zákona...*"

³² Odôvodnenia vládneho návrhu zákona o trestnom súdnictve nad mládežou. In: MIŘIČKA, A. - SCHOLZ, O.: O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932, s. 47.

³³ Odôvodnenia vládneho návrhu zákona o trestnom súdnictve nad mládežou. In: MIŘIČKA, A. - SCHOLZ, O.: O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932, s. 48.

- poručenským súdom (úradom) v prípade oslobodenia mladistvého alebo ak súd získal vedomosť o potrebe jej uloženia mladistvému inak,³⁴
- trestným súdom definitívne: v prípade vyslovenia viny súčasne s upustením od potrestania alebo spolu s uložením podmieneného trestu alebo nepodmieneného trestu; tiež trestným súdom dočasne: až do rozhodnutia poručenského súdu, ak je k tomu naliehavá potreba pri oslobodení mladistvého alebo ak sa trestný súd dozvie, že je takéto opatrenie potrebné a nie je možné sa ihneď dovolať rozhodnutia poručenského súdu.³⁵

O ukladaní ochrannej výchovy hovoríme aj v rovine sekundárnej a to:

- pri podmienenom prepustení z trestu odňatia slobody (trest zavretia), kedy sa ochranná výchova alebo ochranný dozor ukladali obligatórne,
- pri riadnom prepustení z trestu zavretia, kedy sa ochranná výchova alebo ochranný dozor ukladali fakultatívne. V oboch prípadoch o tom rozhodovala tzv. dozorná rada príslušného ústavu na výkon trestu.

Ústavná ochranná výchova sa vykonávala vo verejných ústavoch a so súhlasom ministra sociálnej starostlivosti aj v súkromných ústavoch. Ústav, v ktorom sa vykonávala ochranná výchova sa označoval ako výchovňa³⁶, ktorú je potrebné rozlišovať od polepšovne ako ústavu na výkon trestu zavretia presahujúceho 6 mesiacov. Aj pri výchovniach sa zriaďovala tzv. dozorná rada, "...ktorá sa skladala zo sudcu, ako jej predsedu a dvoch osôb činných v ochrannej starostlivosti o mládež ako prísediacich."³⁷ Významným okruhom pôsobnosti dozornej rady bolo rozhodovanie o prepustení chovancov. Ochranná výchova bola totiž rovnako ako v zmysle uhorskej právnej úpravy neurčitého trvania a "...potrvá tak dlho, pokiaľ to jej účel, totiž polepšenie mladistvého vyžaduje". V nadväznosti na to platilo, že "Keďže odkázanie do ústavnej ochrannej výchovy nedeje sa nikdy na určitú dobu, ale na dobu pokiaľ to vyžaduje jej účel, nikdy však nie viac ako do dokonania dvadsiateho prvého roku, je nutné o prepustení vždy osobitne rozhodnúť, a toto rozhodnutie prislúcha dozornej rade".³⁸

Pokiaľ ide o spôsob výkonu ochrannej výchovy, ZoTSM obsahuje blanketovú normu, ktorá predvída prijatie samostatného zákona o výkone ochrannej výchovy. Do jeho prijatia mal byť výkon ochrannej výchovy upravený vládny nariadením podľa zásad stanovených v ZoTSM. Vo vládnom nariadení z 11. decembra 1931 č. 195 Sb. z. a n., ktorým sa vykonáva ZoTSM, však vo vzťahu k výkonu ochrannej výchovy nachádzame iba v časť IX. upravujúcu "Remeselnú výuku vo výchovniach a v polepšovniach". Domnievame sa pritom, že avizovaný zákon do rozpadu medzivojnovkej republiky prijatý nebol. Naznačuje to aj Čič, ktorý uvádza³⁹, že "V čase prijatia zákona č. 48/1931 Sb. zák. a nar. sa ešte počítalo s tým, že otázku ochranného dozoru a ochrannej výchovy upraví osobitne zákon o ochrannej výchove..." Na rozdiel od výkonu ochrannej výchovy bol výkon trestu zavretia podrobne upravený a to vo výnose ministerstva spravodlivosti č. 41209/31. Avšak v prípade, ak sa malo zavretie (trest odňatia slobody) vykonať vo výchovni, v plnej miere platil domový poriadok ústavu.⁴⁰ Vzhľadom na vyššie uvedené sa preto domnievame, že konkrétne otázky výkonu ochrannej výchovy mohli byť tiež ponechané úprave domového poriadku ústavu (výchovne).

³⁴ KALLAB, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. O trestním soudnictví nad mládeží. Brno: Československý akademický spolok Právnik, 1931, s. 15.

³⁵ KALLAB, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. O trestním soudnictví nad mládeží. Brno: Československý akademický spolok Právnik, 1931., s. 24.

³⁶ § 12, ods. 2 ZoTSM.

³⁷ § 62, ods. 3 ZoTSM.

³⁸ KALLAB, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. O trestním soudnictví nad mládeží. Brno: Československý akademický spolok Právnik, 1931, s. 26.

³⁹ ČIČ, M.: Ochranná výchova v československom trestnom práve. Bratislava: Obzor, 1971, s. 34.

⁴⁰ Výnos ministerstva spravodlivosti zo dňa 11. septembra 1931 č. 41209/31 o výkone trestu zavretia, § 69.

Vo výchovniach, ako je zrejme z doterajšieho výkladu sa teda vykonávala predovšetkým ochranná výchova, za splnenia určitých podmienok však aj trest zavretia. *"Tresty zavretia do šiestich mesiacov, po ktorých má nasledovať ochranná výchova vo výchovni alebo ktoré sa majú vykonať na chovancoch výchovne, majú byť spravidla vykonávané vo výchovni, v ktorej sa vykonáva alebo má byť vykonaná ochranná výchova. Vo všetkých ostatných prípadoch je k výkonu trestu zavretia vo výchovni potrebný súhlas ministra spravodlivosti.*⁴¹ Nad rámec uvedeného Výnos ministerstva spravodlivosti č. 37.775/1931 ustanovoval, že tresty uložené osobám mužského pohlavia súdmi v obvode Vrchného súdu v Košiciach sa budú vykonávať vo väznici Krajského súdu v Košiciach, pričom toto oddelenie sa zároveň umiestňuje do Komenského ústavu v Košiciach a podriaďuje správe riaditeľstva tohto ústavu.⁴²

IV. KOMENSKÉHO ÚSTAV V KOŠICIACH

Dejiny Komenského ústavu v Košiciach sa začínajú písať v roku 1896, kedy sa uhorské ministerstvo spravodlivosti uznieslo na zriadení ústavu pre výchovu opustenej mládeže v severnom Uhorsku.⁴³ Prvý štátny polepšovací ústav bol pritom v Uhorsku zriadený už v roku 1884 v Aszóde (Peštianska župa), následne v roku 1886 v Kluži (Kolozsvár), v roku 1890 ústav pre dievčatá v Rákospalote (dnes mestská časť Budapešti), v roku 1895 v Stoličnom Belehrade a napokon v Košiciach, kde bol ústav svojmu účelu odovzdaný v roku 1903.⁴⁴ *"Kapacita piatich ústavov predstavovala spolu 980 miest, pričom problémy s umiestňovaním chovancov sa začali prejavovať až od 90-tych rokov. Čoraz viac narastajúce problémy s kapacitou navyšovalo to, že v dôsledku nedostatku vhodných inštitúcií polepšovacie ústavy prijímali okrem mladistvých odkázaných do ústavov súdmi, aj mladistvých vyžadujúcich po dlhší čas trvajúcu nútenú výchovu a to na žiadosť ich rodičov alebo poručníkov.*⁴⁵ Je tak možné domnievať sa, že podnetom k zriadeniu košického ústavu bola najmä snaha riešiť črtajúci sa kapacitný nedostatok vtedajších polepšovacích ústavov v Uhorsku.

Vznik Československej republiky a preberanie moci československou vládou nad územím dnešného Slovenska neprebíhalo jednoducho. Výskumom dostupných prameňov je možné dospieť k záveru, že uvedené platilo rovnako aj vo vzťahu ku preberaniu správy československým štátom nad košickým ústavom. V tejto súvislosti pozorujeme dva okruhy problémov a to: personálne a materiálne.

Preberanie správy nad košickým ústavom nastalo predovšetkým personálnymi zmenami vo vedení ústavu a to 15. februára 1919, kedy na pozíciu hospodárskeho správcu nastúpil Edmund Borek a technickým správcom sa stal Kašpar Baluška-Mészáros.⁴⁶ Dovtedy bolo v ústave ešte stále maďarské vedenie zosobnené riaditeľom Fürstom.⁴⁷ Právny základ transformácie ústavu do nových pomerov predstavovalo nariadenie vlády č. 136 z 22. februára 1919 o premene štátnej polepšovne v Košiciach, vydané Vavrom Šrobárom, ministrom Československej republiky s plnou mocou pre Slovensko. Jeho § 1 znel: *"Štátnu polepšovňu v Košiciach "Állami javító-nevelő intézet" premenúvam na Komenského ústav pre výchovu opustenej mládeže. Sídlo*

⁴¹ Výnos ministerstva spravodlivosti zo dňa 11. septembra 1931 č. 41209/31 o výkone trestu zavretia, § 3, ods. 1, 2.

⁴² Výnos ministerstva spravodlivosti zo dňa 1. septembra 1931 č. 37.775, č. 18. Věst, čl. II, bod 8.

⁴³ STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 18.

⁴⁴ LŐRINCZ, J.: A fiatakorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. In: Börtönügyi szemle, roč. 21, 2002, č. 2, s. 58.

⁴⁵ LŐRINCZ, J.: A fiatakorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. In: Börtönügyi szemle, roč. 21, 2002, č. 2, s. 58.

⁴⁶ STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 18.

⁴⁷ VÍTEZ, J.: První počátky ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 12.

ústavu je v Košiciach." Je možné zhodnotiť, že toto nariadenie malo všeobecný a dočasný charakter a vo svojich jedenástich paragrafoch za účelom zachovania kontinuity ústavu vymedzovalo iba základné otázky jeho ďalšieho fungovania. Za osobitne významné považujeme v tomto kontexte ustanovenie § 9 citovaného nariadenia, ktoré riešilo budúce personálne fungovanie ústavu. V jeho zmysle *"úradníci a zamestnanci doterajšej štátnej polepšovne v Košiciach majú právo žiadať o miesto v ústave novo organizovanom, a to po zverejnenom konkurze, a pri rovnakej kvalifikácii majú prednosť pred inými žiadateľmi."* V praxi sa však personálna transformácia ústavu vyvíjala problematcky. Stuna, neskorší riaditeľ ústavu uvádza⁴⁸, že *"vedenie ústavu s dovtedajším maďarským personálom bolo veľmi ťažké, javil sa vo valnej väčšine sklon ku komunizmu, tiež niektorí odopreli zložiť sľub vernosti, takže muselo sa prikrčiť dňa 15. mája 1919 k faktickému prevzatíu do čsl. správy"*. Dovtedy ústav ešte nebol úplne pod československou správou, skôr pod československým dozorom. *"Doba štvormesačného dozoru čsl. priniesla pre čsl. živel trpkú skúsenosť, lebo bol v ústave živelný odpor proti všetkému slovenskému, proti vládnej moci, demonštratívne sa nosili komunistické odznaky, čo všetko malo samozrejme zlý vplyv na mládež."*⁴⁹ Personálne problémy sa pritom prejavili najmä vo vzťahu k zabezpečovaniu pracovnej výučby v ústave. Vítež uvádza: *"Dňa 15. mája 1919 mi bolo ako veliteľovi pridelených niekoľko vojakov, chystalo sa prevzatie ústavu do rúk čsl. štátu. Pre vedenie dielni bol za správcu ustanovený odborný učiteľ Meszaros-Baluška. Tento vybral si niektorých zamestnancov z maďarského režimu a zvyšok prepustil. Aby boli prepustení nahradení a aby v každej dielni bol aspoň jeden spolahlivý zamestnanec, požiadalo riaditeľstvo ústavu posádkové veliteľstvo, aby ústavu boli daní nejakí vojaci-remeselníci. Vojenské veliteľstvo vyšlo žiadosti v ústrety a tak z týchto pridelených vojakov-remeselníkov ešte niekoľko slúži v ústave do dnešnej doby."*⁵⁰ Nedostatok odborného personálu bolo teda vedenie nútené riešiť dopĺňaním z radov československých vojakov. Môžeme pritom dodať, že v širšom zmysle transformácia ústavu po personálnej stránke sa netýkala len zamestnancov, ale aj samotných chovancov, ktorí mali byť rozdelení na chovancov, ktorí zostanú v Československu a tých, ktorí poputujú do Maďarska. V zmysle § 11 uvádzaného nariadenia: *"S odoslaním chovancov príslušných do republiky Maďarskej má sa začať ihneď. Chovanci na Slovensko príslušní budú prevzatí do Komenského ústavu pre výchovu opustenej mládeže."* Do Maďarska takto po prevzatí správy nad ústavom bolo odoslaných asi 60 chovancov a v košickom ústave zostali chovanci v počte asi 40.⁵¹

Popri nedostatku personálu čelilo nové vedenie Komenského ústavu aj nedostatku materiálneho vybavenia. Situáciu skomplikovala invázia vojsť Maďarskej republiky rád do Košíc. Vítež uvádza: *"V poslednej chvíli sme ústav opustili. Pre nedostatok času a vagónov sa len veľmi málo z ústavného majetku dalo zachrániť."*⁵² Po ústupe maďarského vojska začala konsolidácia ústavu, realizovaná najmä pod vedením nového vedúceho ústavu, českého sudcu Dr. Augustina Bělohlávka, ktorý do svojej funkcie nastúpil od 1. septembra 1919. Na československé počiatky ústavu spomínal nasledovne: *"Keď som v r. 1919 preberal "Komenského ústav", nachádzal sa priamo v žalostnom stave. Bolo to krátko po invázii maďarských bolševikov. Všetko čo bolo cennejšie a dalo sa ľahko odniesť bolo maďarskými*

⁴⁸ STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 18.

⁴⁹ STUNA, S.: Komenského ústav v Košiciach. In: Jubilejný almanach mesta Košíc a Východ. Slovenska 1918-1928. Košice: Slovenská knihtlačiareň v Košiciach, 1928, s. 127.

⁵⁰ VÍTEŽ, J.: První počátky ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 12.

⁵¹ STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 18.

⁵² VÍTEŽ, J.: První počátky ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 12.

hordami odvlečené. Nebolo žiadnych zásob ani na potravinách ani na odevných súčastiach, dielne boli vyplienené, ba dokonca aj zariadenie pavilónov pre chovancov a kancelárií bolo z časti odvlečené."⁵³ Uvádza, že ústav trpel značnými materiálnymi problémami, vrátane nedostatku učebných pomôcok, nástrojov v dielnach, odevov pre chovancov, ako aj peňazí potrebných k nevyhnutným investíciám a platom zamestnancov.

Vzniknutú situáciu v otázke materiálnej bol ústav nútený riešiť úvermi od peňažných ústavov, nakoľko československý štát ešte nemal vyriešenú otázku rozpočtu a vo vzťahu k dotáciami pre ústav bol zdržanlivý. Vo vzťahu k riešeniu personálnych kapacít Stuna uvádza, že: *"Zo začiatku mal vedúci ústavu ťažkú úlohu. Bolo treba ústav znovuvybudovať. Bolo treba zaučiť zamestnanectvo do rôznej špeciálnej a zodpovednej služby, konali sa preto pre zamestnanectvo kurzy pestúnske, vychovávateľské, remeselnícke i telovýchovné. Po stránke pedagogickej boli zavedené rôzne metódy podľa vzoru cudzozemských ústavov.*"⁵⁴ Vedenie ústavu čelilo v otázkach personálnych aj špecifickému problému spochybňovania platnosti menovacích dekrétov vydaných ministrom Šrobárom, ktorými boli zamestnanci menovaní do kategórií úradníckych a podúradníckych. V dôsledku toho boli títo zamestnanci ministerstvom preraďovaní z uvádzaných kategórií do kategórie "zriadeneckej". Bolehlávek v tejto súvislosti uvádza: *"Z týchto nerozlúštených otázok vznikali veľké ťažkosti a trenice medzi zamestnancami ústavu, ktoré sa zvyšovali ešte v dôsledku panujúcej núdze o byty a vôbec o vhodné ubytovanie pre zamestnancov. Jeden osočoval druhého buď preto, že bol vo vyššej kategórii alebo i z národnostných dôvodov a dokonca aj politická príslušnosť otravovala súžitie a poriadok v ústave.*"⁵⁵

Nariadenie vlády č. 136 z 22. februára 1919 o premene štátnej polepšovne v Košiciach bolo zrušené nariadením vlády č. 609 zo 14. novembra 1919, ktoré predstavovalo definitívnu právnu úpravu fungovania a postavenia košického ústavu. Jeho § 3 nanovo zadefinoval okruh činností ústavu a ústav rozdelil na 2 samostatné oddelenia: odd. justičné a odd. "sociálnej pečlivosti". Na oddelení justičnom sa vykonávala polepšovacia výchova alebo trest odňatia slobody uložené trestnými súdmi a oddelenie sociálnej pečlivosti slúžilo *k výchove iných neplnoletých: a) opustených, vo výchove zanedbaných, alebo mravne ohrozených, b) mladistvých osôb už trestaných alebo mravne porušených, pokiaľ bola potreba polepšovacej výchovy ohľadom nich vyslovená sirotskou alebo policajnou vrchnosťou alebo toho žiadajú ich rodičia, zákonný zástupca, spolok alebo iný podobný ústav, ktorý za súhlasu vlády Československej republiky stará sa o mládež.*"⁵⁶ Počet chovancov na oddelení sociálnej pečlivosti však mohol dosahovať maximálne 1/3 z kapacity celého ústavu. Stuna uvádza, že *"sú teda v K.Ú. vlastne dva ústavy, ale pod jednou administratívou. Obe oddelenia sú separovane ubytované, takže nebezpečie nepriaznivého vplyvu jedného na druhé je vylúčené.*"⁵⁷ Podľa Kočího: *"inakšie má ústavná ochranná výchova ráz totožný, nakoľko v oboch kategóriách niet vecného rozdielu. Tento rozdiel môže spočívať len v tom, že títo mladíci, ktorí boli ústavu odovzdaní trestnými súdmi mládeže, prejavili svoju mravnú úchylnosť o niečo pozdejšie než druhí a takým spôsobom, že to zadalo hneď podnet k súdnemu zakročeniu. Tiež u chovancov pečlivosti preventívnej stane*

⁵³ BĚLOHLÁVEK, A.: Komenského ústav před 10 lety . In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 5.

⁵⁴ STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 20.

⁵⁵ BĚLOHLÁVEK, A.: Komenského ústav před 10 lety. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 8.

⁵⁶ § 3 Nariadenia vlády č. 609 zo 14. novembra 1919.

⁵⁷ STUNA, S.: Komenského ústav v Košiciach. In: Jubilejný almanach mesta Košíc a Východ. Slovenska 1918-1928. Košice: Slovenská knihtlačiareň v Košiciach, 1928, s. 129.

sa neraz takáto vec, ale rodičia včasným zakročením, najmä odčinením spôsobenej škody zásah trestného súdu predídu.⁵⁸

V zmysle vyššie citovaného vládneho nariadenia stál na čele ústavu vrchný riaditeľ, ktorý podliehal priamo ministrovi spravodlivosti, ktorý ho menoval do funkcie po dohode s ministrom sociálnej starostlivosti. Predpokladom menovania do funkcie vrchného riaditeľa bolo spĺňanie predpokladov pre výkon funkcie sudcu. Vrchnému riaditeľovi podliehal všetok personál ústavu. V ústave sa vykonávala školská a "pracovná" výučba. Z dostupných prameňov je zrejmé, že "Chovanci povinní školskou ľudovou (do 14 rokov) chodia do takejto školy v ústave... Starší sú zamestnaní v remeslách a záhradníctve. Tí, ktorí nemajú schopnosti k práci odbornej sú pridrživani k pomocnej práci, najmä v záhrade a na statku, kde dorastajú v budúciach poľnohospodárskych robotníkovi."⁵⁹ Pokiaľ ide o remeselnú výučbu, ústavné dielne ponúkali možnosť uplatnenia v širokej ponuke remesiel (17 v roku 1928). Chovanci navyše odchádzali z ústavu s výučným alebo tovarišským listom, pričom ústav im na čas po prepustení zabezpečoval pracovné miesto. Komenského ústav bol zriadený na rozlohe asi 17 ha pôdy a mal pavilonovitý ráz. Disponoval rozsiahlym záhradníctvom rôzneho druhu vrátane kvetinárstva, zeleninárstva, škôlkárstva a ovocinárstva s množstvom skleníkov pre zimné pestovanie. Ústav navyše pre svoje potreby užíval hospodárstvo v Opátskom o výmere 220 ha ornej pôdy, lúk a lesa, ktoré predstavovalo jednak zdroj príjmov, ale aj ďalší priestor pre výchovu chovancov k poľnohospodárskym činnostiam.⁶⁰

Uvádzame dostupné štatistiky do roku 1928:⁶¹

Prijatých chovancov

obdobie	odd. justičné	odd. soc. pečlivosti	spolu
1919-1928	842	948	1790

Prepustených chovancov

obdobie	odd. justičné	odd. soc. pečlivosti	spolu
1920-1928	630	735	1365

Z prepustených chovancov

Obdobie	na doučenie remeslu	s výučným listom	s tovarišským listom
1920-1928	272	254	6

Zo všetkých chovancov na slobode osvedčilo sa:

obdobie	osvedčilo sa:	odd. justičné	odd. soc. pečlivosti
1920-1928	veľmi dobre	16%	32%
	dobre	51%	45%
	neosvedčilo sa	22%	17%
	neznáme	11%	6%

Z dostupných údajov môžeme dospieť k záveru, že úspešnosť polepšovacej výchovy sa v uvádzanom období v Komenského ústave pohybovala na úrovni približne 70%.

V. ZÁVER

Za cieľ tohto článku sme si v prvom rade stanovili vykonanie analýzy a komparácie inštitútu polepšovacej výchovy ako podľa pôvodnej uhorskej právnej úpravy, tak aj v rámci unifikujúcich ustanovení zákona č. 48/1931 Sb. o trestnom súdnictve nad mládežou. Zistili sme,

⁵⁸ KOČÍ, F.: Komenského ústav v Košiciach. In: Mesto Košice 1932. Banská Bystrica: Slovan, 1932, s. 61.

⁵⁹ KOČÍ, F.: Komenského ústav v Košiciach. In: Mesto Košice 1932. Banská Bystrica: Slovan, 1932, s. 63.

⁶⁰ STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919 - 1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 22.

⁶¹ Údaje sú prevzaté z publikácie: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 26-28.

že uvádzaná sankcia v podobe, v akej ju poznal uhorský trestný zákon, zák. čl. V/1878 bola zreformovaná zákonným článkom XXXVI/1908, ktorým došlo ku rozšíreniu podmienok pre jej použitie, ako aj k zmene jej charakteru z výnimočného na - v zásade prioritne ukladané opatrenie. Dospeli sme k záveru, že uhorská právna úprava bola zrozumiteľná, logická a podrobná. Za hlavný prínos československého ZoTSM považujeme najmä odstránenie dualistickej právnej úpravy, ktorá bola v unitárnom štáte krajne nepriaznivým javom. Pri porovnaní právnej úpravy polepšovacej, resp. ochrannej výchovy v medziach ZoTSM s pôvodnou uhorskou právnou úpravou na území Slovenska však nie sme presvedčení o kvalitatívne vyššej úrovni unifikovanej úpravy. Prvú hypotézu vytýčenú v tejto súvislosti v úvode tohto článku tak považujeme za nepotvrdenú. Ďalším cieľom tohto článku bol výskum podmienok výkonu polepšovacej, resp. ochrannej výchovy v Košiciach ako aj výskum okolností transformácie ústavu z uhorskej polepšovne na československú inštitúciu. Výskumom dostupných prameňov sme zistili dva okruhy problémov, ktorým čelilo nové vedenie košického ústavu a to problémy personálne a materiálne. Hypotéza predvídajúca problematiku preberania štátnej moci v košickom ústave po vzniku Československej republiky bola teda v plnej miere potvrdená. Výskumom sme tiež zistili, že košický ústav sa po prekonaní prvotných ťažkostí pretvoril na úspešnú inštitúciu disponujúcu potrebným materiálnym vybavením, pričom zabezpečoval okrem školskej výchovy aj výchovu pracovníkov, ktorá mohla vyústiť do získania výtvarného a tovarišského listu a napomôcť tak prepustenému chovancovi k uplatneniu na trhu práce a v ďalšom živote. Na záver konštatujeme, že ešte evidujeme priestor pre ďalší výskum súvisiacich otázok a to najmä vo vzťahu k obdobiu po prijatí unifikovanej právnej úpravy do rozpadu medzivojnovnej republiky (1931-1938). To otvára priestor pre budúce publikácie v skúmanej oblasti.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

trestné právo, mladiství, Uhorsko, Československo, polepšovacia výchova

KEY WORDS

criminal law, juveniles, Hungary, Czechoslovakia, reformatory training

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ANGYAL, P.: *Fiatalkorúak és bűntetőnovella*. Budapešť: Athenaeum, 1912. 160 s.
2. BENCSIK, J.: *Egyes rendelkezések ismertetése a fiatalkorúak bíróságáról (1913:VII. t.-c.)*. In: *Bűnügyi szemle*, roč. 4, 1915, č.3, s. 98-103.
3. BĚLOHLÁVEK, A.: *Komenského ústav před 10 lety*. In: *Komenského ústav v Košiciach 1919-1929*. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 5-11.
4. ČIČ, M.: *Ochranná výchova v československom trestnom práve*. Bratislava: Obzor, 1971. 128 s.
5. EDVI ILLÉS, K.: *Büntetőnovella zsebkönyve*. 4. vydanie. Budapest: Révai testvérek irod. intézet b.t. kiadása, 1910. 347 s.
6. FICO, M.: *Ľudský vek ako okolnosť vylučujúca trestnú zodpovednosť v procese unifikácie československého trestného práva*. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 9, 2017, č. 1-2, s. 46-55.
7. FICO, M.: *Základy trestnej zodpovednosti v procese unifikácie trestného práva medzivojnovnej Československej republiky*. Košice: ŠafárikPress, 2020. 170 s. ISBN 978-80-8152-840-8.
8. FENYK, J. - CÍSAŘOVÁ, D.: *Meziválečné trestní právo a věda trestního práva v Československu*. In: MALÝ, K. - SOUKUP, L.: *Československé právo a právní věda v*

- meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve Střední Evropě, svazek 2. Praha: Karolinum, 2010, s. 821-842.
9. KALLAB, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. O trestním soudnictví nad mládeží. Brno: Československý akademický spolok Právník, 1931. 39 s.
  10. KOČÍ, F.: Komenského ústav v Košiciach. In: Mesto Košice 1932. Banská Bystrica: Slovan, 1932, s. 59-65.
  11. LŐRINCZ, J.: A fiatakorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. In: Börtönügyi szemle, roč. 21, 2002, č. 2, s. 57-66.
  12. MÍŘIČKA, A. - SCHOLZ, O.: O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932. 309 s.
  13. PALGUTA, V.: Fiatakorúak és a büntetőnovella. In: Jogtörténeti szemle, roč. 30, 2016, č. 1, s. 60-65.
  14. STUNA, S.: Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 18-25.
  15. STUNA, S.: Komenského ústav v Košiciach. In: Jubilejný almanach mesta Košíc a Východ. Slovenska 1918-1928. Košice: Slovenská knihtlačiareň v Košiciach, 1928, s. 127-133.
  16. VÍTĚZ, J.: První počátky ústavu. In: Komenského ústav v Košiciach 1919-1929. Košice: Štátna knihtlačiareň v Košiciach, 1929, s. 12-13.

PRÁVNE PREDPISY

1. Zák. čl. V/1878 uhorský trestný zákon o zločinoch a prečinoch.
2. Zák. čl. XXXVI/1908 o doplnení a úprave trestných zákonov a trestného poriadku.
3. Zák. čl. VII/1913 o súdoch mladistvých.
4. Nariadenie uhorského kr. ministra spravodlivosti č. 27.200/1909 I.M. o úprave polepšovacej výchovy.
5. Dôvodová správa Ministerstva spravodlivosti k Zák. čl. XXXVI/1908, Coropus Iuris Hungarici, 1908 évi törvényekkek. Budapest: Franklin- Társulat, 1909. 1314 s.
6. Nariadenie vlády Československej republiky č. 609 zo 14. novembra 1919.
7. Vládne nariadenie zo dňa 11. decembra 1931 č. 195 Sb. z. a n., ktorým sa vykonáva zákon o trestnom súdnictve nad mládežou.
8. Výnos ministerstva spravodlivosti Československej republiky zo dňa 1. septembra 1931 č. 37.775, č. 18. Věst, ktorým sa ustanovuje, v ktorých ústavoch a väzniciach sa vykonávajú tresty zavretia.
9. Výnos ministerstva spravodlivosti Československej republiky zo dňa 11. septembra 1931 č. 41209/31 o výkone trestu zavretia.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

JUDr. Dávid Pandý

Interný doktorand

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva

Kováčska 30, 040 01 Košice, Slovenská republika

Telefón: +421 55 234 4130

E-mail: david.pandy@student.upjs.sk